

JOHANN HEINRICH ALSTED (1588–1638) A JAN AMOS KOMENSKÝ (1592–1670)

KATARÍNA BOKROSOVÁ

Abstrakt: Štúdiá sa zaoberá pôsobením nemeckých učencov J. H. Alsteda, J. H. Bisterfelda a Ph. L. Piscatora na vzdelávacom inštitúte v Alba Iulii a vydávaním ich diel v miestnej tlačiarni. Učenci prijali pozvanie panovníka sedmohradského kniežatstva, aby zreformovali školstvo na tomto území. J. A. Komenský v rokoch 1650–54 prijal pozvanie mladého sedmohradského kniežata a pokúsil sa zvýšiť úroveň vzdelávania na škole v Blatnom Potoku. Napriek určitým nezhodám s ostatnými profesormi Komenského tunajší pobyt bol inšpiratívny obojstranne.

Kľúčové slová: Alsted, Johann Heinrich (1588–1638) – Bisterfeld, Johann Heinrich (1605–1655) – Piscator, Philipp Ludwig (?1578–1656) – Alba Iulia (Rumunsko) – Komenský, Jan Amos (1592–1670) – Orbis Pictus – Blatný Potok (Maďarsko)

V 17. storočí bola západná a stredná Európa poznačená náboženskými a politickými nepokojmi a vyostrené situácie na území Nemecka donútili niektorých uznávaných učencov a profesorov, vyznávačov reformovanej cirkvi, aby hľadali uplatnenie a živobytie v iných kútoch kontinentu, kde politická situácia bola pomerne ustálená a mohli sa v relatívne miernom prostredí venovať svojej vedeckej a výchovnej práci, vyučovať mladých ľudí a vydávať svoje knihy. Niektorí učenci našli také miesto v dolnom Uhorsku v Sedmohradsku, kde v 17. storočí sedmohradské kniežatstvo fungovalo relatívne samostatne. Jeho vojvodovia boli protestanti, bojujúci za svoje práva voči katolíckej monarchii. Usilovali sa zvýšiť vzdelanostnú úroveň ľudu a vychovať inteligenciu, preto sa snažili zakladať a zveladiť vzdelávacie inštitúcie, zriadiť tlačiarne a získať uznávaných pedagógov do svojich služieb.

Významný nemecký protestantský teológ, filozof, pedagóg a polyhistor Johann Heinrich Alsted (1588–1638) študoval na vysokej škole v Herborne v Sasku, po štúdiu sa stal profesorom filozofie. Academia Nassauensis bola založená v roku 1584 v Herborne, krátko potom sa stala najdôležitejšou vzdelávacou inštitúciou kalvinizmu v Európe. V roku 1611 začal študovať na tejto škole aj Jan Amos Komenský (1592–1670). Alsted, hoci bol iba o štyri roky starší od mladého Komenského, vyučoval na herbornskej škole na filozofickej fakulte a pracoval na novej vyučovacej metóde: na encyklopedickom a systematickom zostavení učebnej látky. Písal aj teologické, filozofické a pedagogické práce. Aj malý vekový rozdiel mohol spôsobiť, že medzi Alstedom a Komenským sa vytvoril vrelý priateľský vzťah, ktorý trval počas celého života. Komenský sa zdržiaval v Herborne približne do jari 1613.¹

Alsted počas pedagogického pôsobenia v Herborne písal aj rôzne učebnice a príručky pre školské potreby. Zostavil aj encyklopedické diela z oblasti filozofie a teológie. Jeho pedagogické názory a postoje vo veľkej miere ovplyvnili aj Komenského. V tlačiarni v Herborne vyšli od Alsteda publikácie pre vyučovanie ako *Theatrum scholasticum* (1610, 1620), *Physica Harmonica* (1616), *Cursus philosophici encyclopaedia libri XXVII* (1620), *Thesaurus chronologiae* (1624, 1628, 1637) a ďalšie diela, ktoré vychádzali vo viacerých vydaniach. *Thesaurus*

1 IVÁNYI, E. *Comenius Amos János élete, paedagogiai s egyébb irodalmi munkássága*. Budapest, Lampel R 1905, s. 14–15.

*chronologiae*² bola napríklad užitočná príručka pre študentov pri študovaní predmetov ako astronómia, história, filozofia, náboženstvo, medicína.

Po zrušení vysokej školy v Herborne, od roku 1629 až do jeho smrti, pôsobil Alsted na vysokej škole v Sedmohradsku (dnes v Rumunsku) v Alba Iulii (Gyulafehérvár, Weissenburg) ako profesor teológie. Pozvanie dostal od sedmohradského kniežata a vodcu protihabsburského povstania Gabriela Betlena (Bethlen, Gábor, 1580–1629), aby zvýšil úroveň vzdelávacieho inštitútu. Alsted odchádzal v lete 1629 s rodinou a ďalšími dvomi nemeckými učencami Johannom Heinrichom Bisterfeldom (1605–1655) a Philippom Ludwigom Piscatorom (?1578–1656) na vysokú školu v Alba Iulii.³

Nemecký učenec a pedagóg Ph. L. Piscator pôsobil na Herborskej univerzite v rokoch 1617–1629, potom až do jeho smrti v Alba Iulii. Bol profesorom latinčiny, vyučoval hlavne poetiku a rétoriku. Mladý J. H. Bisterfeld sa predtým, ako pricestoval s Alstedom a Piscatorom do Alba Iulie, oženil s Alstedovou dcérou Susanne. Vyučoval teológiu a filozofiu a po smrti Alsteda prevzal aj dohľad nad tlačiarňou v Alba Iulii.

Nemeckí učitelia v Alba Iulii spoločne vypracovali školskú reformu a písali nové učebnice predovšetkým pre vyučovanie latinčiny. Publikácie pre potreby školy sa tlačili v miestnej tlačiarňi, založenej panovníkom Gabrielom Betlenom. Alsted ako vedúci profesor dohliadal aj na vydávanie učebníc pre študentov. Po jeho smrti od roku 1642 až 1655 bol za vydávanie učebníc zodpovedný jeho krajan, kolega a zať Bisterfeld. Od roku 1643 začali v tlačiarňi a na škole preferovať namiesto učebníc latinčiny od Alsteda modernejšie učebnice od Komenského, ktoré boli v tom čase už uznávané po celej Európe.⁴

Hlavný zámer vzdelávacieho inštitútu v Alba Iulii bol, aby si študenti kvalitne a rýchlo osvojili latinský jazyk, mali teologicko-filozofické poznatky a najtalentovanejší študenti mohli študovať ďalej na európskych univerzitách. Profesori písali a zostavili podľa študijného programu učebnice, ktoré sa tlačili podľa potreby v miestnej tlačiarňi. Medzi publikáciami nájdeme učebnice latinčiny od Alsteda (*Rudimenta linguae latinae*, 1634, 1635, 1640, 1647; *Grammatica Latina in usum scholae Albensis*, 1635, 1642), od Bisterfelda (*Elementa logicae*, 1645, 1647), od Piscatora (*Artis poeticae praecepta methodice*, 1642; *Rudimenta oratoriae in usum illustris*, 1645; *Rudimenta rhetoricae in usum illustris*, 1646, 1649;) a od Komenského (*Januae linguae Latinae vestibulum*, 1641, 1651; *Janua Linguae reserata aurea, sive seminarium Linguae latinae*, 1648).⁵

Komenský dostal v roku 1643 pozvanie do Alba Iulie na profesorské miesto po zosnulom Alstedovi od sedmohradského kniežata a vodcu uhorskej opozície Juraja I. Rákócziho (1593–1648).⁶ Vtedy túto ponuku z pracovných dôvodov nemohol prijať. Po zhoršení politickej situácie na území Čiech na jar v roku 1650 už pozvanie od mladého panovníka Juraja II. Rákócziho (1621–1660) na miesto profesora do Blatného Potoka prijal, aby zreformoval školstvo na území Uhorska. V Blatnom Potoku sa Komenský zdržiaval od roku 1650

2 ALSTED, J. H. *Thesaurus Chronologiae in quo Universa temporum & historianum*. Herbornae, Nassoviorum 1637. 610, [30] s.

3 J. H. Bisterfeld, Ph. L. Piscator a J. H. Alsted pôsobili v Alba Iulii až do konca života a sú pochovaní na miestnom cintoríne.

4 VISKOLCZ, N. Johann Heinrich Bisterfeld és a gyulafehérvári tankönyvkiadás a 17. században. In: *Magyar Könyvszemle*. Budapest, MTA 2002, s. 3.

5 VISKOLCZ, N. Johann Heinrich Bisterfeld és a gyulafehérvári tankönyvkiadás a 17. században. In: *Magyar Könyvszemle*. Budapest, MTA 2002, s. 269.

6 IVÁNYI, E. *Comenius Amos János élete, paedagogiai s egyéb irodalmi munkássága*. Budapest, Lampel R 1905, s. 126.

do 1654.⁷ Po príchode na potockú školu načrtnol desaťbodový učebný plán pod názvom *Illustris Patakinæ Scholæ Idea* (Idea svetlej potockej školy).⁸ Komenský sa pustil do vzdelávacej práce s veľkým elánom a svoje výchovné predstavy chcel čo najskôr zrealizovať, nerátal pritom s konzervatívnym prostredím a veľkým neporozumením tamojšieho učiteľského zboru, ktorý odmietal jeho návrhy na zlepšenie vyučovania.⁹

Komenský sa usiloval svoje už všeobecne známe a uznávané učebnice latinčiny prispôbiť študentom v Blatnom Potoku. Hneď po príchode začal pomocou starších študentov prekladať svoje knihy do maďarčiny. Každý rok predniesol slávnostnú reč, v ktorej načrtnol svoje postrehy o vyučovaní na škole. *Orbis pictus*, učebnica s obrázkami, mala uľahčiť osvojenie cudzieho jazyka pomocou ilustrácií a pomáhať rýchlejšie prebrať učivo v učebniciach *Vestibulum* a *Janua*. *Orbis pictus* mal pôvodne vyjsť v Blatnom Potoku, ale kvôli nedostatku kvalitných rezbárov sa to neuskutočnilo. Tlačou vyšiel až o tri roky neskôr v roku 1658 v Norimbergu v latinskom a nemeckom jazyku, meškanie v tomto prípade tiež zapríčinilo neprítomnosť kvalitných rezbárov.¹⁰

Počas Komenského blatnopotockého pobytu vznikol aj súbor divadelných školských hier *Schola Ludus*, ktorý neskôr vyšiel aj v knižnej podobe.¹¹ Komenský chcel podobne, ako na iných školách v tomto období, aj tu zaviesť dramatizované predstavenia, na ktorých študenti predstavia diela antických autorov, aby si lepšie osvojili vyučovaciu látku. Pôvodne chcel spracovať biblický námiet, ale kalvínski kolegovia odmietali školské hry s antickými a biblickými témami. Komenský presadil iba dramatizovanú látku z učebnice *Janua linguarum*, a tak vzniklo osem tematických celkov na základe dialogizovania učiva z tejto učebnice. Predstavenia sa podarilo realizovať postupne, posledná hra bola uvedená tesne pred odchodom Komenského z Blatného Potoka 1. júna 1654. Študenti hrali pred širším publikom a mali veľký úspech.¹² Komenskému sa počas štvorročného pôsobenia v tejto inštitúcii predsa len podarilo čiastočne zaviesť určité reformy a zvýšiť úroveň vyučovania.¹³

Pedagóg, vysokoškolský profesor a významná osobnosť maďarského pedagogického výskumu Ernő Finánczy (1860–1935) zhrnul význam pobytu Komenského v Blatnom Potoku do niekoľkých bodov:

- Komenského učebnice latinčiny sa preložili do maďarčiny, vďaka tomu sa v druhej polovici 17. storočia a prvej polovici 18. storočia jeho učebnice používali na území celého Uhorska.
- S naliehaním Komenského vzniká v Blatnom Potoku tlačiareň, kde začali vydávať kvalitné učebnice a odbornú literatúru.
- Od čias pôsobenia Komenského v Blatnom Potoku zaviedli na území Uhorska na všetkých protestantských školách samostatné vyučovacie predmety dejepis a geografiu. Z tohto hľadiska protestantské školy predbehli jezuitmi spravované katolícke školy, kde začali tieto predmety samostatne vyučovať až v roku 1730.

7 FINÁNCZY, E. *A nevelés története a XVII. században*. Budapest, 1904, s. 139.

8 KOMENSKÝ, J. A. *Opera Omnia Didactica III*. Amsterdam 1657, s. 3–4.

9 PŠENÁK, J. Význam potockého pobytu pre vývoj pedagogiky Komenského. In: *Pedagogika, časopis pro pedagogické vědy XLI*. Praha, 1991, č. 5–6, s. 597.

10 IVÁNYI, E. *Comenius Amos János élete, paedagogiai s egyébb irodalmi munkássága*. Budapest, Lampel R 1905, s. 168.

11 KOMENSKÝ, J. A. *Scola ludus seu Encyclopaedia viva Janvae Lingvarum praxis Comica*. Patakin, G. Renius 1656. 472 s.

12 PŠENÁK, J. Jan Amos Komenský, tvorca školských divadelných hier. In: *Zborník FF UK Paedagogika*. Bratislava, FF UK 2005, s. 134.

13 IVÁNYI, E. *Comenius Amos János élete, paedagogiai s egyébb irodalmi munkássága*. Budapest, Lampel R 1905, s. 171–178.

- Komenského pôsobenie v Uhorsku bolo veľkou inšpiráciou pre ostatných pedagógov v krajine a veľkou mierou ovplyvnilo rozvoj pedagogiky na území celého Uhorska.
- V Blatnom Potoku napísal Komenský svoju učebnicu *Orbis pictus*, ktorá neskôr dosiahla celosvetový úspech.¹⁴

Pôsobenie zahraničných vzdelaných profesorov na území Uhorska v 17. storočí veľkou mierou skvalitnilo vzdelanosť úroveň tejto časti Európy, fungovanie tlačiarň v Alba Iulia a neskôr aj v Blatnom Potoku umožnilo vydávanie kvalitných učebníc a príručiek a ich distribúciu a používanie na iných školských inštitúciách v celom Uhorsku. Komenského pomerne krátke pôsobenie v Blatnom Potoku malo vplyv nielen na rozvoj školstva v Uhorsku, ale inšpirovalo aj samotného Komenského, ktorý bol nútený v cudzom prostredí hľadať ešte efektívnejšie názorné prostriedky na osvojenie učiva.

JOHANN HEINRICH ALSTED (1588–1638) AND JAN AMOS KOMENSKÝ (1592–1670)

Summary: The study deals with the work of German scholars J. H. Alsted, J. H. Bisterfeld and Ph. L. Piscator at an educational institute in Alba Iulia and by publishing their works at a local printing house. Scholars accepted the invitation of the ruler of the Transylvanian principality to reform education in this area. J. A. Komenský in the years 1650–54 accepted the invitation of the Prince of Transylvania and tried to increase the level of education in the college in Blatný Potok (Sárospatak) in Hungary. Despite some disagreements, Comenius' stay in Blatný Potok was inspiring on both sides.

Key words: Alsted, Johann Heinrich (1588–1638) – Bisterfeld, Johann Heinrich (1605–1655) – Piscator, Philipp Ludwig (?1578–1656) – Alba Iulia (Romania) – Komenský, Jan Amos (1592–1670) – *Orbis Pictus* – Blatný Potok (Hungary)

Mgr. Katarína Bokrosová (* 1960)

Odborná pracovníčka špecializovanej vedeckej knižnice so zameraním na oblasť výchovy, vzdelávania, školstva a príbuzných vedných odborov. Venuje sa skúmaniu historických tlačí hlavne z oblasti pedagogiky a publikuje odborné články. Pravidelne organizuje tematické výstavy historických kníh v Študovni historických tlačí Slovenskej pedagogickej knižnice v Bratislave a poskytuje odborné konzultácie z oblasti staršej pedagogickej literatúry.

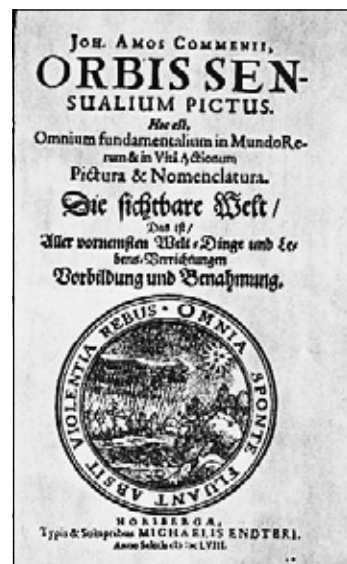
¹⁴ FINÁNCZY, E. *A nevelés története a XVII. Században*. 1904, s. 147–148.

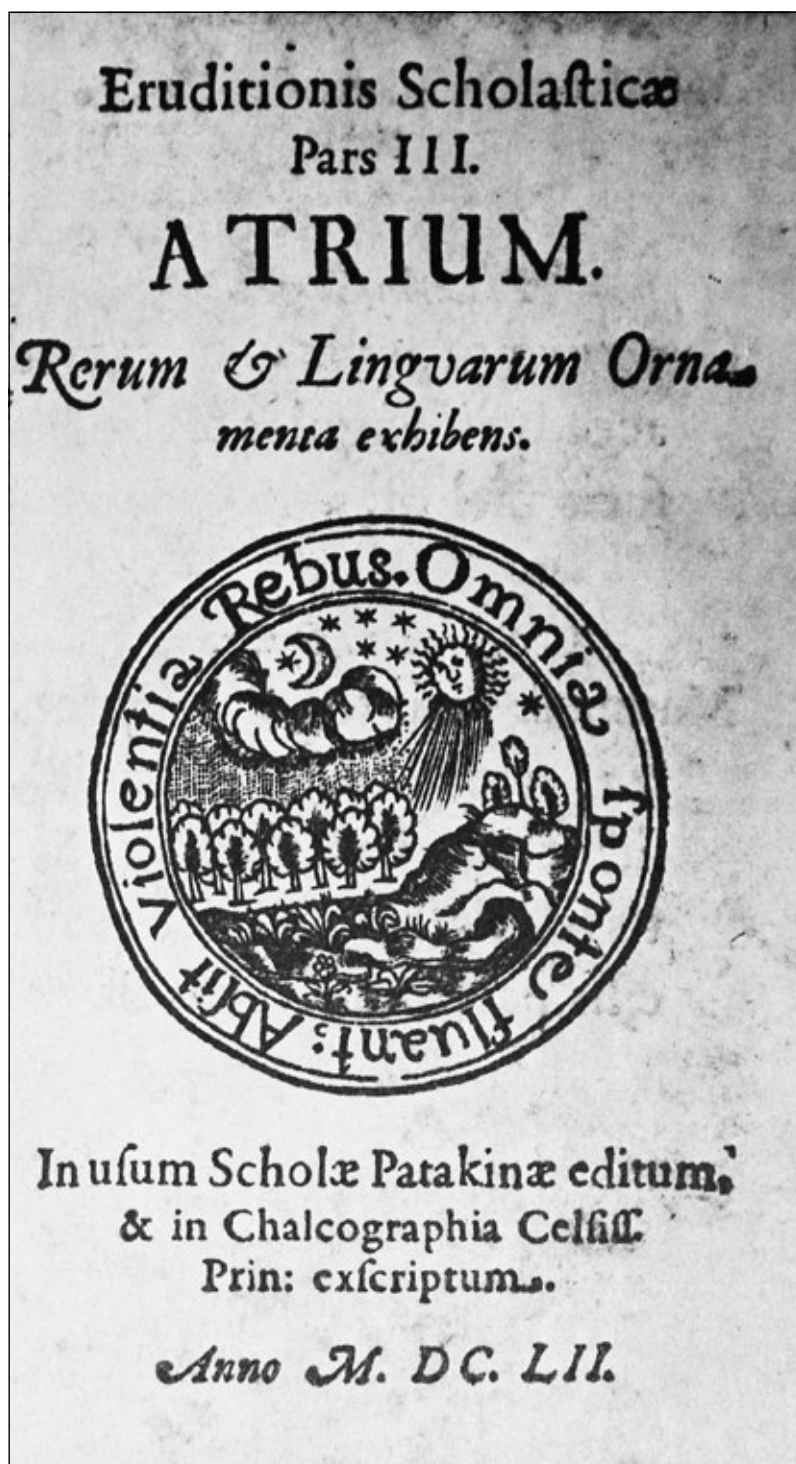
Obrázok č. 1:
Podobizeň Johanna
Heinricha Alsteda
(1588–1638)

Obrázok č. 2:
Knižné vydanie
Schola Ludus
vytlačené v Blatnom
Potoku v roku 1656

Obrázok č. 3: Prvé
vydanie Orbis
Sensualium Pictus
vydané v Norimbergu
v roku 1658.

Obrázok č. 4: Učebnica od Komenského vytlačená v Blatnom Potoku v roku 1652